

MAMALAKATIMIZDA RAQAMLASHTIRISH SOHASIDA AMALGA OSHIRALAYOTGAN ISLOHOLATLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Boqiyev Toxirjon Tolibjon o'g'li

Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi

E-mail: toxirbek_boqiyev@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23667918>

Annotatsiya. Tezisdan O'zbekistonda raqamlashtirish jarayonlariga bo'lgan ijtimoiy ehtiyoj va mavjud imkoniyatlar shaxs erkinligining amaliy ro'yobga chiqishi bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. Raqamli davlat xizmatlari, axborotga kirish, hududiy tenglik va fuqarolarning mustaqil tanlov qilish imkoniyatlari ijtimoiy-falsafiy mezonlar asosida baholanadi. Rasmiy statistik ko'rsatkichlar hamda normativ-huquqiy hujjatlardan kelib chiqib, texnologik taraqqiyotni inson manfaatlariga yo'naltirishning ustuvor shartlari asoslanadi.

Kalit so'zlar: raqamli jamiyat, shaxs erkinligi, raqamlashtirish, ijtimoiy imkoniyat, raqamli tengsizlik, elektron hukumat, axborotga kirish, fuqarolik ishtiroki.

Abstract. The thesis analyzes the social need for digitalization in Uzbekistan and the existing opportunities in relation to the practical realization of individual freedom. Digital public services, access to information, regional equality, and citizens' opportunities to make independent choices are evaluated based on socio-philosophical criteria. Drawing on official statistical indicators and regulatory legal documents, the thesis substantiates the key conditions for directing technological progress toward serving human interests.

Keywords: *digital society, individual freedom, digitalization, social opportunities, digital inequality, e-government, access to information, civic participation.*

Zamonaviy jamiyatda raqamlashtirish faqat texnik infratuzilmani yangilash yoki davlat xizmatlarini elektron shaklga o'tkazish bilan chegaralanmaydi. U insonning kundalik hayotda bilim olish, kasb tanlash, davlat idoralariga murojaat qilish, iqtisodiy tashabbus ko'rsatish va o'z huquqlarini himoya qilish imkoniyatlariga bevosita ta'sir etmoqda. Shu sababli mamlakatda raqamli taraqqiyotning zarurligini baholashda serverlar, platformalar yoki xizmatlar sonidan tashqari, fuqarolarning hayotiy tanlovi qanchalik kengayayotgani ham asosiy mezon bo'lishi kerak. Shaxs erkinligi nuqtayi nazaridan raqamlashtirishning mazmuni texnologiyani ko'paytirish emas, balki inson oldidagi ortiqcha to'siqlarni kamaytirish bilan belgilanadi.

Erkinlik masalasini bunday talqin qilishda A. Senning taraqqiyotni insonning real imkoniyatlarini kengaytirish jarayoni sifatida tushuntiruvchi qarashlari muhim nazariy asos bo'la oladi [1]. Uning yondashuviga tayangan holda aytish mumkinki, elektron xizmat mavjudligi bilan undan amalda foydalana olish bir xil holat emas. Masalan, fuqaro uchun hujjatni internet orqali olish imkoniyati yaratilgan bo'lsa-yu, u platformaning ishlash tartibini tushunmasa yoki zarur qurilmaga ega bo'lmasa, formal imkoniyat real erkinlikka aylanmaydi. Demak, davlat va jamiyat oldidagi vazifa raqamli imkoniyatni kundalik hayotda qo'llashga xizmat qiladigan shart-sharoitlarni ham ta'minlashdir.

Raqamlashtirishga bo'lgan ijtimoiy ehtiyoj bir necha omilning o'zaro ta'siridan vujudga keladi. Aholining davlat xizmatlariga murojaat qilishdagi vaqt va xarajatlarini kamaytirish, hududlar o'rtasidagi xizmat sifati tafovutini yumshatish, ochiq axborotdan foydalanishni qulaylashtirish hamda iqtisodiy faoliyatda ortiqcha ma'muriy bosqichlarni qisqartirish ana shunday omillardandir. Mazkur ehtiyojlar shakllangan joyda raqamli platforma oddiy aloqa vositasidan ijtimoiy

munosabatlarni yangicha tashkil etuvchi mexanizmga aylanadi. Biroq bu mexanizmning ijobiy natijasi avtomatik ravishda yuzaga kelmaydi: xizmatning tushunarliqligi, xavfsizligi va barcha qatlamlar uchun ochiqqligi alohida ahamiyatga ega.

Raqamli tengsizlik mazkur jarayonning murakkab jihatini ochib beradi. Ya. van Deykning tadqiqotida raqamli tafovut faqat internetga ulanish darajasidagi farq emas, balki undan foydalanish ko'nikmalari, maqsadlari va yakuniy natijalari bilan ham bog'liq ekani ko'rsatilgan [2]. Bu fikr O'zbekiston sharoitini o'rganishda ham metodologik ahamiyat kasb etadi. Bir hududda internet qamrovi yuqori bo'lishi mumkin, lekin aholining ayrim guruhlarini onlayn xizmatdan mustaqil foydalana olmasligi ehtimoli saqlanib qoladi. Shu jihatdan raqamlashtirish siyosati texnik ta'minot bilan bir qatorda raqamli savodxonlik, sodda interfeys va maslahat xizmatlariga tayanishi zarur.

Mamlakatimizda raqamli rivojlanishning tashkiliy-huquqiy asoslaridan biri O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son Farmoni bilan tasdiqlangan «Raqamli O'zbekiston — 2030» strategiyasidir [3]. Unda iqtisodiyot tarmoqlari, ijtimoiy soha va davlat boshqaruvini raqamli rivojlantirish, jumladan elektron davlat xizmatlarini takomillashtirish vazifalari belgilangan. Mazkur yo'nalishlar shaxs erkinligining institutsional shartlarini kuchaytirish imkonini beradi. Chunki qulay elektron xizmat fuqaroning ma'lumot olish, hujjat rasmiylashtirish yoki muayyan tashabbusni boshlashdagi imkoniyatlarini kengaytirishi mumkin. Shu bilan birga, platformalarning amaliy natijasini inson manfaatlariga ta'siri orqali baholash talab etiladi.

Mavjud rasmiy ma'lumotlar raqamli aloqaga ehtiyojning kengligini ifodalaydi. Milliy statistika qo'mitasining uy xo'jaliklari tanlanma kuzatuviga ko'ra, 2025-yil yanvar-avgust oylarida O'zbekistonda internetdan foydalanuvchi aholi ulushi 94,2 foizni tashkil etgan; 2021-yilda mazkur ko'rsatkich 76,6 foiz bo'lgan [4]. Ushbu raqamlar internetdan foydalanish miqyosi oshganini ko'rsatadi, biroq

aholining barcha qatlamlari bir xil sifatdagi xizmatlardan foydalanayotganini isbotlamaydi. Foydalanish chastotasi, ulanish barqarorligi, qurilma sifati va murakkab xizmatlarni bajara olish malakasi haqida qo'shimcha tahlil talab qilinadi.

Xalqaro ko'rsatkichlar ham islohotlar uchun muhim tahliliy asos yaratadi. BMTning 2024-yilgi «E-Government Survey» tadqiqotida O'zbekiston elektron hukumatni rivojlantirish indeksi bo'yicha 193 davlat orasida 63-o'rinni egallagan, indeks qiymati 0,7999 ni tashkil etgan [5]. Mazkur natija raqamli boshqaruv yo'nalishidagi o'zgarishlarni tavsiflaydi. Lekin reytingni fuqarolar erkinligining to'laqonli o'lchovi sifatida talqin qilish to'g'ri emas. Xalqaro indeks davlatning raqamli tayyorgarligi va xizmatlari haqida umumiy tasavvur beradi; shaxsiy tajriba, huquqiy himoya hamda aholining turli guruhlar uchun amaliy qulaylik esa mustaqil o'rganilishi zarur.

Raqamli davlat xizmatlarining ijtimoiy ahamiyati, avvalo, idoralar bilan fuqaro o'rtasidagi munosabatda namoyon bo'ladi. Masalan, ma'lumotnoma olish yoki murojaat holatini kuzatish jarayonida elektron xizmatning mavjudligi ortiqcha qatnovni kamaytiradi, zarur axborotni tezroq topishga yordam beradi va ayrim subyektiv to'siqlarni yumshatadi. 2023-yil 24-maydagi PQ-162-son qaror raqamli xizmatlar qamrovi va sifatini oshirish, sohalar hamda hududlarda raqamlashtirishni kengaytirish bilan bog'liq vazifalarni belgilagan [6]. Ushbu siyosatning insonparvarlik mohiyati xizmatlar sonini ko'paytirish bilangina emas, ularning tushunarligi, uzluksizligi va fuqaro manfaatiga mosligi bilan baholanadi.

Fuqarolik ishtirokini kengaytirish raqamli taraqqiyotning yana bir muhim imkoniyatidir. Elektron murojaat, jamoatchilik muhokamasi va ochiq ma'lumotlardan foydalanish mexanizmlari qaror qabul qilish jarayoniga munosabat bildirishni qulaylashtiradi. Biroq ishtirok shaklining elektronlashtirilishi mazmunli muloqot kafolati emas. Fuqarolarning savollariga asoslantirilgan javob berilishi, murojaatlar ko'rib chiqilishining tushunarli tartibi va natijaning ochiq yoritilishi muhim. Aks holda, ishtirok raqamli shaklga ega bo'lsa-da, insonning ijtimoiy

jarayonlarga haqiqiy ta'siri cheklanganicha qolishi mumkin. Demak, raqamli boshqaruvda tezkorlik bilan hisobdorlik bir-birini to'ldirishi lozim.

Shaxs erkinligini ta'minlashda hududiy tafovutlarni hisobga olish alohida dolzarbdir. Yirik shahardagi foydalanuvchi bilan chekka hududdagi fuqaroning internet sifati, qurilma va yordam xizmatlariga ehtiyoji bir xil bo'lmasligi mumkin. Shu bois barcha hududlarga yagona elektron yechimni taklif qilish yetarli emas. Har bir hududning demografik tarkibi, aholining raqamli ko'nikmalari, til va qulaylik ehtiyojlarini o'rganish orqali moslashuvchan xizmat tashkil etish talab qilinadi. Ayniqsa, yoshi katta shaxslar, nogironligi bo'lgan fuqarolar hamda raqamli ko'nikmasi cheklangan foydalanuvchilar uchun muqobil yordam kanallarini saqlash ijtimoiy adolatga mos keladi.

Raqamli xizmatlardan foydalanish erkinligi insonning huquqiy himoyasi bilan ham uzviy bog'liq. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 33-moddasida axborotni izlash, olish va tarqatish huquqi e'tirof etilgan hamda davlat internetdan foydalanish uchun shart-sharoitlar yaratishi belgilangan; 31-modda esa shaxsga doir ma'lumotlarning himoya qilinishi huquqini kafolatlaydi [7]. Ushbu normalar raqamli taraqqiyot bilan erkinlik o'rtasidagi munosabatni bir tomonlama tushunmaslikka asos bo'ladi. Axborotga kirish huquqi imkoniyat yaratadi, ma'lumotlar daxlsizligi esa mazkur imkoniyatdan foydalanishda insonning shaxsiy chegaralarini asraydi.

Texnologik yangilanish sharoitida ma'lumotlarga mas'uliyatli munosabat dolzarb talabdir. Elektron davlat xizmatlari ma'lum darajada shaxsga doir axborotni qayta ishlashni talab qilishi mumkin. Bunday jarayonda qaysi ma'lumot, qanday maqsadda va qanday tartibda ishlatilishi tushunarli bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-iyuldagi O'RQ-547-son «Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida»gi Qonuni bu boradagi huquqiy tartibga solishning asosiy hujjatlaridan biridir [8]. Demak, xizmatlarni raqamlashtirishdan olinadigan qulaylik maxfiylik va xavfsizlik talablarini chetlab o'tish hisobiga yuzaga kelmasligi zarur.

Ta'lim tizimi raqamli imkoniyatlarni haqiqiy ijtimoiy erkinlikka aylantiradigan asosiy institutlardan biri hisoblanadi. Bugungi talaba yoki o'quvchi axborotni izlashni bilishi bilan birga uni saralash, manbalar ishonchliligini baholash va xizmatdan maqsadga muvofiq foydalanish ko'nikmasini ham egallashi lozim. Kasbiy tayyorgarlikda elektron hujjat bilan ishlash, masofaviy xizmatlardan foydalanish, xavfsiz parol yaratish, shaxsiy ma'lumotni himoya qilish va onlayn murojaat yo'llash kabi amaliy vazifalarni o'rgatish foydalidir. Mazkur yondashuv raqamli savodxonlikni alohida texnik mashg'ulot emas, balki insonning o'z huquqlari va imkoniyatlarini anglash madaniyati sifatida rivojlantiradi.

Raqamlashtirishning iqtisodiy tomonlari ham shaxs erkinligining mazmuniga ta'sir etadi. Kichik tadbirkorlik, masofadan ishlash, elektron savdo va raqamli ta'lim resurslaridan foydalanish fuqarolarning iqtisodiy faoliyatini diversifikatsiya qilishi mumkin. Bunda erkinlik faqat yangi daromad manbaini topish emas, balki kasbiy yo'nalishni ongli tanlash, malakani yangilash va mehnat bozoridagi o'zgarishlarga moslashish imkoniyatini ham anglatadi. Shu bilan birga, raqamli mehnat uchun zarur vosita va bilimga ega bo'lmaganlar yangi imkoniyatlardan chetda qolishi ehtimoli mavjud. Shuning uchun kasbiy qayta tayyorlash va raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish siyosati ijtimoiy tenglik bilan uyg'unlashishi kerak.

O'zbekistonning umumiy taraqqiyot maqsadlari ham inson salohiyatini yuzaga chiqarish bilan bog'langan. 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmon bilan tasdiqlangan «O'zbekiston — 2030» strategiyasida har bir insonning salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun sharoit yaratish hamda aholiga xizmat qiladigan zamonaviy davlatni shakllantirish ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida ifodalangan [9]. Raqamlashtirish mazkur maqsadga xizmat qilishi uchun faqat texnik natija emas, balki fuqarolarning vaqtini tejash, qulaylik va huquqiy himoya darajasini oshirish singari ijtimoiy ko'rsatkichlar bilan ham baholanmog'i lozim.

Tahlil natijasida raqamli imkoniyatlar samaradorligini baholash uchun o'zaro bog'liq to'rt mezonni ajratish mumkin. Birinchisi — foydalanish imkoniyati:

xizmatga texnik va tashkiliy kirish qanchalik ochiq. Ikkinchisi — mustaqillik: fuqaro zarur amalni ortiqcha vositachisiz bajara oladimi. Uchinchisi — huquqiy himoya: shaxsiy ma'lumotlar, murojaat va shikoyat mexanizmlari qanchalik aniq. To'rtinchisi — natijadorlik: raqamli xizmat insonning vaqtini, xarajatini kamaytirdimi va muammosini hal etishga xizmat qildimi. Ushbu mezonlar statistik reytinglarni inkor etmaydi, aksincha ularni inson hayotidagi aniq o'zgarishlar bilan to'ldirishga yordam beradi.

Amaliy jihatdan davlat tashkilotlari raqamli xizmatlar sifati haqida hisobot tayyorlaganda murojaatlar soni yoki ishga tushirilgan platformalar miqdori bilan cheklanmasligi maqsadga muvofiq. Xizmatni mustaqil yakunlagan foydalanuvchilar ulushi, murojaatning qayta topshirilish holatlari, turli hududlarda foydalanish qulayligi, nogironligi bo'lgan shaxslar uchun moslashuv darajasi va shikoyatlarga javob berish sifati ham o'rganilishi zarur. Bunday monitoringda fuqarolarning fikrini tizimli yig'ish va natijalarni ochiq muhokama qilish raqamlashtirishni inson ehtiyojlariga yaqinlashtiradi. Taklif etilayotgan yondashuv raqamli siyosatni fuqaroga qulay xizmat ko'rsatish mezonini bilan baholashga yo'naltirilgan.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda raqamlashtirish jarayonlariga ehtiyoj boshqaruv samaradorligi, xizmatlardan foydalanish qulayligi va ijtimoiy imkoniyatlarni kengaytirish zarurati bilan belgilanadi. Mamlakatda shakllanayotgan huquqiy asoslar, raqamli infratuzilma va elektron boshqaruv mexanizmlari shaxs erkinligini mustahkamlash uchun muhim imkoniyat yaratmoqda. Biroq erkinlikning amaliy natijasi texnologiyaning o'zi bilan emas, undan barcha fuqarolar foydalana olishi, o'z huquqlarini bilishi, ma'lumotlar daxlsizligi ta'minlanishi va qarorlar ustidan asosli nazorat mavjudligi bilan belgilanadi. Shu bois raqamli taraqqiyot inson qadr-qimmati, ijtimoiy adolat va real tanlov imkoniyatlari bilan uyg'un rivojlantirilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sen A. Development as Freedom. – New York: Alfred A. Knopf, 1999. – 366 p.
2. Van Dijk J. The Digital Divide. – Cambridge: Polity Press, 2020. – 184 p.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. «Raqamli O'zbekiston — 2030» strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida: 2020-yil 5-oktabrdagi PF–6079-son Farmon. – <https://lex.uz/docs/-5030957>
4. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. O'zbekiston aholisining 94,2 foizi internetdan foydalanadi. – 2025-yil 29-sentabr. – <https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/64211>
5. United Nations. UN E-Government Survey 2024: Accelerating Digital Transformation for Sustainable Development. – New York: United Nations, 2024. – <https://digitallibrary.un.org/record/4061269>
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Raqamli xizmatlar qamrovi va sifatini oshirish hamda soha, tarmoq va hududlarni raqamli transformatsiya qilish chora-tadbirlari to'g'risida: 2023-yil 24-maydagi PQ–162-son Qaror. – <https://gov.uz/oz/soliq/news/view/2396>
7. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (yangi tahrir). – 2023. – 31-, 33-moddalar. – <https://constitution.gov.uz/oz>
8. O'zbekiston Respublikasi. Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida: 2019-yil 2-iyuldagi O'RQ–547-son Qonun. – <https://lex.uz/docs/-4396419>
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. «O'zbekiston — 2030» strategiyasi to'g'risida: 2023-yil 11-sentabrdagi PF–158-son Farmon. – <https://lex.uz/docs/-6600413>